

'Teacher Thinking' onderzoek nog steeds in trek: verslag van de ISATT-Conferentie 1995

De zevende conferentie van de International Study Association on Teacher Thinking (ISATT) werd gehouden van 30 juli tot 4 augustus aan de Brock University in St. Catharines (Canada). Het thema van de conferentie luidde: 'Thinking together: Changing research and practice'. De toon van de conferentie werd gezet door E. Eisner van de Stanford University in California. In zijn opening lezing voerde hij een warm pleidooi voor 'recognizing artistry in teaching'. Eisner heeft als geen ander oog voor de niet louter rationele aspecten van professionaliteit van leraren. Hij laat niet na erop te wijzen dat tot op heden zowel in onderwijskundige research-tijdschriften als in academische handboeken over het leraarsberoep weinig aandacht is besteed aan deze empathische wijze van aankijken tegen het onderwijzen. Het huidige onderzoeksklimaat is volgens hem echter aan het veranderen en er ontstaat meer ruimte om aan de problematiek van 'artistry in teaching' aandacht te besteden. Voornaamste reden hiervan ligt in de wijze waarop leraren zelf over (een groot deel van) hun werk spreken. Langzaam maar zeker wordt de stem van de leraar beter gehoord in de 'academia' en gaan onderzoekers op zoek naar andere manieren van kijken naar de essentialia van het leraarsberoep. Voor Eisner worden die essentialia niet gekenmerkt door planning, ontwerp, sturing en controle van handelen maar door begrip, waardering en het hebben van een open oog voor de inhoud van het handelen.

Na de lezing van Eisner, die weinig direct refereerde aan 'teacher thinking', startte de conferentie pas echt met het eigenlijke ontwerp. Plenaire lezingen, paper presentaties en symposia waren gegroepeerd rond drie subthema's, te weten: professionaliteit, identiteit en kennis van leraren. Daarmee gaven de Cana-

dese gastheren een eigen inkadering van het domein 'teacher thinking', meer in de richting van wat in Amerikaans onderzoek zo pregnant aanwezig is, namelijk 'teacher knowledge' en 'teachers' personal stories'. Vooral het laatste thema is uitgebreid voor het voetlicht gebracht door de verschillende genodigde inleiders. ISATT, een van oorsprong sterk Europees georiënteerde organisatie, wist daarmee dat ze de oceaan was overgestoken.

Hieronder wordt verslag gedaan van enkele ons inziens interessante presentaties rond genoemde drie thema's. Dit vindt plaats op basis van selectieve en persoonlijke impressies welke dienen om de teneur van de conferentie zo goed mogelijk weer te geven.

Professionaliteit van leraren

Dit subthema werd ingeleid door I. Carlgren van de Uppsala University in Zweden. De titel van haar presentatie luidde: 'Professionalism and teachers as designers'. Professionaliteit van leraren omvat zowel onderwijzen als ontwerpen van onderwijsleermaterialen. Met name deze laatstgenoemde taak van leraren is in Zweden bijzonder actueel; er is sprake van een overgang in het gebruik van voorgeschreven syllabi e.d. naar het ontwerpen van deze materialen door leraren zelf. Carlgren stelde dat onderwijskundig onderzoek nauwelijks tot niets heeft bijgedragen om leraren hiervoor voldoende toe te rusten. We moeten volgens haar ook niet de fout maken leraren (opnieuw) voor te schrijven hoe ze moeten handelen (in Zweden blijkt dit toch weer te gebeuren). Bij het ontwerpen van onderwijsleermaterialen moet rekening worden gehouden met in de onderwijspraktijk zelf aanwezige, grotendeels impliciete professionele kennis. Carlgren pleitte voor erkenning van deze voor een deel persoonlijke en contextuele kennis als voorwaarde voor het opnieuw zoeken naar een goede relatie tussen wetenschap en praktijk. Research kan pogen de impliciete kennis van leraren open te leggen.

De presentaties rond het thema bestreken een tamelijk breed gebied en waren niet noodzakelijk in overeenstemming met de opening door de inleider als we afgaan op de betekenis die werd gegeven aan de sturende invloed van research. Aan de orde kwamen onder meer: reflectie door aanstaande en beginnende leraren,

samenwerking tussen leraren van verschillende schooltypen, onderwijs- en instructie-modellen in de lerarenopleiding, de rol van theorie in het proces van professionele ontwikkeling en de invloed van nascholing op instructie door leraren.

Rond het onderwerp reflectie in de lerarenopleiding werden diverse interessante papers gepresenteerd. De Deen P. Laursen ging bijvoorbeeld in op de professionaliteit van leraren in relatie tot de kennisbasis van het onderwijzen. Hij constateerde dat de reflectieve benadering in het leren onderwijzen de rationalistische benadering heeft verdrongen. Dit heeft volgens Laursen echter niet geleid tot een herstel van de professionaliteit van leraren, omdat er conservatieve invloeden in deze uit de praktijk gegeneerde kennis doorklinken. Laursen pleitte ervoor dit probleem op te lossen door binnen een reflectieve benadering een theoretische oriëntatie op opvoeding en onderwijs niet te schuwen.

In diverse presentaties kwam de professionaliteit van docenten in het hoger onderwijs aan de orde. M. Olson gaf een rijk geïllustreerd verhaal ten beste over de dilemma's waarin een professional verzeild kan raken in training of bij verwerven van nieuwe kennis. Conflictende kennis en verborgen boodschappen in de academische kennis kunnen volstrekt tegenstelde beelden oproepen bij de student in de lerarenopleiding. Bij het aanbieden van kennis aan jonge professionals wordt volgens Olson te weinig rekening gehouden met hun 'stories'. Zij oogstte met haar verhaal en voorbeelden veel bijval. De Australische S. Johnston had een kleinschalige diepte-studie verricht naar vier docenten die in hun universiteit op basis van 'peer reviews' waren beloofd voor 'excellent teaching'. Deze docenten leggen de nadruk op het leren door studenten en op het belang van het leren van domeinkennis. In het algemeen hebben deze docenten plezier in het lesgeven; zij ervaren geen belemmeringen om hun lesgeefstijl te veranderen en te experimenteren met nieuwe opvattingen. Johnston presenteerde haar paper als een aanzet tot verder onderzoek.

S. Keiny en enkele andere Israëliische onderzoekers presenteerden een symposium over een leergemeenschap tussen leraren. In verschillende bijdragen werd gewezen op het be-

lang van studie en gezamenlijke partnergroepen van leraren waarvan het doel is te leren van elkaars kennis en ervaringen. Leraren moeten net als leerlingen weer gaan leren en net als onderzoekers open ingesteld zijn om over de problemen op hun werkplek te leren communiceren. Het symposium was een groot pleidooi voor meer interactie tussen leraren, toegelicht met slechts enkele concrete ervaringen.

Identiteit van leraren

Dit subthema werd ingeleid door C. Reynolds van de Brock University in Canada. De titel van haar presentatie luidde: 'Cultural scripts for teachers: Identities and their relation to workplace landscapes'. Produkten van de cultuur en van een persoon zijn, aldus Reynolds, uitingen van een intern landschap en een eigen identiteit. In de uitingen van een persoon liggen als het ware 'scripts' (aanwijzingen voor het handelen) vervat die sturend werken. Uit eigen onderzoek van Reynolds et al. blijkt dat scripts de laatste honderd jaar (in Canada) weinig zijn veranderd. Met de term 'workplace landscapes' wil zij aangeven dat het menselijk streven naar conformiteit ons persoonlijk handelen beïnvloedt. Uit haar eigen onderzoek blijkt dat (aanstaande) en beginnende leraren zich aanpassen aan hun 'surrounding landscapes'. In dit verband voerde Reynolds een pleidooi voor het plaatsen van vraagtekens bij vanzelfsprekendheden in het onderwijs.

Ook de paper presentaties rond de identiteit van leraren waren qua inhoud in feite breder dan het thema kon toelaten. Er werd ingegaan op onderwijsverandering door leraren, op carrière-ontwikkeling van leraren, op de invloed van het vak op het denken en handelen van leraren, op de rol van zelfkennis etc. Ter onderscheid met het vorige thema stonden hier de meer ervaren leraren centraal. J. Warren Little presenteerde een interessant onderzoek naar innovatieve teams in scholen. Ze wees op het belang van de vakinhoud en vakculturen bij de samenstelling van interdisciplinaire teams van leraren. De vakcultuur heeft een grote invloed op andere schoolorganisatorische factoren. Als discussiant ondersteunde A. Hargreaves het betoog van Warren Little zo sterk dat van een echte discussie nadien weinig terecht kwam. Door Ch. Newman werd gewezen op het belang van 'dreams' (visies gebaseerd

op hoop en verbeelding) en 'goals' (doelen) voor de ontwikkeling van professionele identiteit door leraren in opleiding. Uit haar onderzoek blijkt dat 'dreams and goals' in aantal en belang afnemen naarmate studenten verder vorderen in hun opleiding. Zij verklaart dit als een proces van marginalisering onder druk van de dagelijkse onderwijswerkelijkheid. 'Dreams and goals' zouden volgens haar veel meer dan nu het geval is integraal onderdeel moeten zijn van de lerarenopleiding, al was het alleen maar om te voorkomen dat studenten blijven zitten met opgehoopte frustraties in een proces van voortgaande professionele ontwikkeling.

Meer aandacht voor methodisch-technische aspecten van onderzoek naar de identiteit van leraren was aanwezig bij de Canadezen J. Martin en M. Kompf. De door hen verrichte studies waren gebaseerd op analyses van verhalen, metaforen en dagboeken van leraren. Tevens maakten zij gebruik van 'concept maps'. Interessant was met name het onderzoek van Martin met betrekking tot opvattingen van leraren. De 'concept maps' van leraren bleken drastisch te zijn gewijzigd nadat zij hierover waren geïnterviewd en gedurende een bepaalde periode een dagboek hadden bijgehouden. Beide activiteiten hebben kennelijk de betrokken leraren aanzegget tot reflectie wat flinke wijzigingen in hun 'concept maps' tot gevolg heeft gehad. Zelfkennis als voorwaarde voor reflectie kwam uitgebreid aan de orde in de presentatie van A. Edwards. Zij wees op het belang van een vrije constructie van de eigen identiteit of rol door de student in opleiding. Mentoren zijn nauwelijks in staat gepaste ondersteuning of begeleiding te geven aan studenten bij de ontwikkeling van hun eigen identiteit als leraar.

Opvallend was dat slechts door enkelen werd getracht een definitie of omschrijving te geven van wat onder identiteit van leraren moet worden verstaan. Naar verhouding maakten velen zich ervan af door bijvoorbeeld te wijzen op het multidimensionele, veelzijdige en dynamische karakter van deze identiteit.

Kennis van leraren

Dit subthema werd ingeleid door J. Clandinin van de Alberta University in Canada. De titel van haar presentatie luidde: 'A storied landscape as a context for teacher knowledge'.

Clandinins voornaamste boodschap was dat men in het onderwijs elkaar verhalen voorhoudt die structurerend werken voor de interpretatie van de eigen werkomgeving. In haar lezing maakte zij een onderscheid tussen 'in-classroom stories' en 'out-of-classroom stories'. De eerstgenoemde verhalen dienen als 'cover stories': zij geven een eigen verklaring voor de werking van processen voor de leraar en blijven vaak impliciet, geheim voor de buitenwacht. De 'out-of-classroom stories' zijn daarentegen publiekelijk, staan open voor discussie en kunnen worden bijgesteld. Clandinin is zich de laatste tijd vooral voor 'out-of-classroom stories' gaan interesseren, omdat deze zo bepalend zijn voor de professionele kennis van leraren. Een vraag waar zij zich op dit moment op richt betreft de wijze waarop 'taken-for-granted stories' kunnen worden vervangen door nieuwe.

Onderzoek naar de kennis van leraren blijkt een zeer geliefd thema te zijn. Veruit de meeste presentaties hadden op enigerlei wijze hierop betrekking. Opvallend was echter ook bij dit thema de geringe samenhang tussen al deze presentaties. Onderzoek naar kennis van leraren wordt klaarblijkelijk belangrijk gevonden, maar een richtinggevende onderzoeksagenda is er niet. Nauwelijks werd ingegaan op de vraag waarom onderzoek naar kennis van leraren belangrijk is.

In het onderzoek van O. Kwo uit Hongkong stond de kennisonwikkeling van aanstaande leraren centraal. Zij onderzocht over een lange periode de groei in competenties van leraren in opleiding met behulp van een scala van kwalitatieve meetinstrumenten. Haar onderzoeksresultaten wijzen op een geringe toename in competentie en het belang van gestructureerde instructieprogramma's in de opleiding van leraren - een geluid dat weinig gehoord werd gedurende de conferentie en ook weinig bijval oogstte. Kennisonwikkeling stond ook centraal in de bijdragen van P. Meijer en Y. de Vries, twee Nederlandse AIO's. Beiden bereiden een proefschrift voor waarin praktijkkennis van leraren centraal staat. Meijer benadrukte de invloed van praktijkkennis van schoolpracticumdocenten op de studenten die zij begeleiden tijdens de schoolstage. De Vries legde een relatie tussen onderwijsconcepten van leraren en hun praktijkkennis met betrek-

king tot 'goed' onderwijzen. De kennis die hieruit voortvloeit kan (op termijn) een waardevolle aanvulling zijn op de theoretische kennis die leraren in opleiding wordt aangeboden.

Twee symposia onder het thema 'kennis van leraren' zijn in het bijzonder het vermelden waard. Het eerste, georganiseerd door M. Kompf, handelde over 'distance learning', een typisch Amerikaans thema, ware het niet dat door de levendige presentatie en de vele voorbeelden heel concreet kon worden gemaakt wat zelfsturende leren inhoudt. De inzet van technologische middelen kan met een goede curriculumtheoretische inbedding leiden tot vernieuwende onderwijsprogramma's. Het symposium gaf daar op een anecdotische manier getuigenis van.

In een door de universiteit van Linköping georganiseerd symposium werd gerapporteerd over opvattingen van leraren. Gesuggereerd werd dat een lerarenopleiding die uitgaat van één dominerende opvatting omtrent het onderwijzen en leraarsberoep veel studenten kan teleurstellen. Uit onderzoek onder ervaren leraren blijkt dat leraren hun kennis primair ontwikkelen op basis van hun relatie met leerlingen. Het betreft hier voorlopige resultaten die nadere empirische onderbouwing behoeven.

In een afsluitende plenaire lezing ging I. Goodson van de University of Western Ontario in op een thema dat alle ISATT-congresgangers na aan het hart moet liggen, namelijk 'representing teachers'. Met opzet moet hij deze ambigue titel gekozen hebben om de deelnemers een spiegel voor te houden. Want enerzijds is in veel bijdragen aan de orde hoe de kennis waarover leraren beschikken gerepresenteerd kan worden, anderzijds echter - en dat was de kern van Goodsons betoog - nemen onderzoekers juist daardoor de stem van de leraar weg door voor en over de leraar te spreken. Door hun claim kennis te hebben over leraren representeren onderzoekers steeds meer de 'echte' leraren en maken zij die onmondig. Zijn boodschap luidde dat narratief onderzoek naar 'teachers' stories' veelbelovend is, maar ook zijn beperkingen heeft. Van belang is de wijze waarop verhalen van leraren op schrift worden gerepresenteerd door onderzoekers. Het moet daarbij niet alleen om een kopie van verhalen

van leraren gaan, maar ook en vooral om een analyse van die verhalen vanuit een theoretisch perspectief.

Nabeschuiving

Veel van de gepresenteerde bijdragen hadden een sterk narratief karakter en kenden een grote betrokkenheid bij het object van studie, soms zelf zo uitgesproken dat er sprake was van ego-documenten en weergave van eigen ervaring.

Met name rond onderzoek naar de kennis van leraren werd duidelijk dat een aantal onderzoekers zich nauwelijks zorgen maakt over de methodologische verantwoording van hun werk. Dit betreft vooral de externe validiteit van onderzoeksresultaten die voortvloeien uit zeer kleinschalige diepte-studies. De stap naar meer algemeen geldende uitspraken werd nogal eens snel gemaakt. Het viel op dat onderzoekpraktijken als deze door tamelijk veel deelnemers aan de conferentie kritiekloos werden geaccepteerd.

Ondanks deze kanttekening was sprake van een boeiende conferentie met veel interessante presentaties. Opvallend was de goede sfeer waarin met elkaar van gedachten werd gewisseld. De opvang en het verblijf van de conferentie-deelnemers waren zeer goed geregeld. Dit zal niet eenvoudig zijn te evenaren voor de Duitse collega's in Kiel, waar de ISATT-conferentie in 1997 wordt gehouden.

D. Beijaard
H. Tillema